

Ірина Миколаївна Кустовська,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри німецької та другої іноземної мови Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦЯ

У статті порушується питання компетентнісного підходу у професійній підготовці фахівця. Згідно з новим Законом України «Про вищу освіту» українські вищі навчальні заклади мають готувати таких фахівців, які вміють активно, самостійно, творчо діяти у будь-яких виробничих ситуаціях, мають добре сформовані та розвинені вміння та навички практичної діяльності, вміють використовувати сучасні інформаційні та інноваційні технології і здатні самовдосконалюватись упродовж усього життя. Компетентнісний підхід у професійній підготовці фахівця слід сконцентрувати на тісній взаємодії сучасних вимог ринку праці та суспільства і організацією у вузах навчального процесу, який спрямований на формування необхідних професійних компетенцій відповідно до спеціальних критеріїв, що характеризують сформованість компетентності фахівця.

Ключові слова: компетентнісний підхід, фахівець, професійна підготовка, критерії, компетентність.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасні стандарти вищої освіти висувають нові вимоги до якості підготовки фахівців. Згідно з новим Законом України «Про вищу освіту» українські вищі навчальні заклади мають готувати таких фахівців, які вміють активно, самостійно, творчо діяти у будь-яких виробничих ситуаціях, мають добре сформовані та розвинені вміння та навички практичної діяльності, вміють використовувати сучасні інформаційні та інноваційні технології і здатні самовдосконалюватись упродовж всього життя [1].

Формування професійності майбутнього фахівця є складним процесом, який вимагає постійного вдосконалення, активного застосування новітніх педагогічних та інформаційних досягнень, відповідного рівня педагогічних кадрів. У процесі підготовки фахівця здійснюється отримання нових знань,

обмін інформацією, підготовка до професійної діяльності, формування вмінь діяти адекватно у будь-якій професійній ситуації, без чого неможливе становлення особистості як конкурентоздатного суб'єкта ринку праці. Компетентнісний підхід у професійній підготовці фахівця має бути нагальним питанням навчально-виховного процесу у вищій школі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Р. Гуревич, І. Зязюн, Н. Ничкало, В. Сидоренко, С. Сисоєва розглядають в своїх працях основи професійної освіти та розглядають питання формування професійних здібностей. С. Сисоєва у статті «Компетентнісно зорієнтована вища освіта: формування наукового тезаурусу» розглядає трактування поняття компетентність у новому Законі «Про вищу освіту». Автор підкреслює у своїй статті необхідність розрізняти компетентний, компетенційний та компетентнісний підхід. Компетентнісний підхід спрямований на підготовку компетентної особи, формування у неї компетентності, яка відповідає запитам ринку праці [2].

Метою статті є теоретично обґрунтувати сутність компетентнісного підходу у професійній підготовці фахівця.

Виклад основного матеріалу дослідження. Суперечності між завданнями підготовки фахівців, що висуває сучасне суспільство, і реальним процесом навчання полягають у невідповідності науково-технічного забезпечення навчального процесу сучасному стану науково-технічного прогресу, недостатньому розвитку творчої та професійної активності і зростання попиту на фахівців, у яких ці якості розвинені, низький рівень базової підготовки, збільшення й ускладнення навчальної інформації.

Удосконалення умов праці, впровадження нових технологій, створення нових форм організації виробництва, постійні зміни у структурі та діяльності підприємств, поява нових сфер зайнятості – усе це визначає сутність сучасної вищої професійної освіти. Комп'ютери, електронні засоби спілкування, Інтернет впливають на взаємодію суб'єктів у процесі трудових відносин [4]. Ці

зміни підсилюються значними соціально-економічними перетвореннями, що мають великий вплив на ринок праці і на особливості професійної підготовки майбутніх фахівців.

Відповідність вимогам, що висуваються роботодавцями стосовно якості підготовки молодих фахівців, є нині важливим чинником у реформуванні вищої професійної освіти в Україні. Технічні нововведення стають причиною швидкого відставання професійної кваліфікації від вимог ринку праці. Через ці причини організація професійного навчання майбутніх фахівців потребує серйозної уваги [4]. Такі зміни повинні відобразитися в навчальних програмах, навчальних планах та стандартах професійного навчання.

Нині професійна освіта розуміється як організація та проведення навчання та виховання у навчальних закладах відповідного типу кваліфікованих фахівців з метою їх подальшої трудової діяльності в державі. Зміст такої підготовки полягає в ознайомленні з науковим підґрунтям та технічною складовою певного виду праці; формуванні та розвитку професійних практичних вмінь та навичок; формуванні позитивної психологічної та етичної характеристики особистості, важливих для роботи в обраній галузі людської діяльності. Професійну освіту трактують і як єднання теоретичних знань, практичних професійних умінь та навичок, формування яких надає можливість працювати фахово. Професійність у цьому випадку означає гармонійний розвиток як фахових вмінь та навичок, так і розвиток загальнолюдських якостей, творчості та індивідуальних здібностей.

Педагогічна енциклопедія визначає професійну освіту, як “підготовку у навчальних закладах спеціалістів вищої, середньої та нижчої кваліфікації для різних галузей науки, техніки і культури; професійна освіта розуміється також як сукупність знань, практичних вмінь і навичок, необхідних для виконання роботи у певній галузі трудової діяльності”. Такий підхід розглядає гностичну складову професійності. Професійна компетентність, фахові компетенції, знання, вміння, навички, особистісні якості, здібності в сукупності з досвідом складають основу професійної діяльності. Дане визначення трактує професійну

освіту, як процес формування професійної компетентності, що складається з багатьох фахових компетенцій.

Оскільки завданням вищої професійної освіти є формування професійно компетентної особистості, надання їй знань, формування вмінь та навичок для їх використання у подальшій професійній діяльності, то цей процес вимагає визначення відповідних професійних кваліфікацій. Згідно з Міжнародною Стандартною Класифікацією Знань та Державним класифікатором України професійні кваліфікації визначаються як здатність працівника виконувати завдання та обов'язки конкретної роботи, тобто набору завдань та обов'язків, що виконуються або повинні виконуватися однією людиною. Останній документ визначає, що виконання певної професійної діяльності є неможливим без оволодіння необхідним рівнем професійної освіти. Цей рівень вимагає сукупності знань, умінь та навичок у одній із сфер діяльності людини і відповідності рівню професійної діяльності [1].

Виходячи із загального трактування змісту професійної освіти, сформулюємо мету та зміст професійної підготовки майбутнього фахівця. Зокрема, метою навчання є підготовка фахівців, компетентних у відповідній галузі та здатних до належного виконання професійних завдань, які володіють необхідною теоретичною інформаційною базою, мають сформовані професійні вміння та навички, що входять до відповідних професійних компетенцій. Зміст професійної підготовки майбутніх фахівців полягає в організації навчального процесу, який спрямований на формування необхідних професійних компетенцій. На сучасному етапі основними завданнями процесу підготовки майбутніх фахівців є: 1) формування інформаційної культури майбутнього фахівця; 2) формування вмінь та навичок застосовувати засоби і методи обробки й аналізу інформації під час професійної діяльності; 3) формування вмінь використовувати новітні інформаційні технології; 4) формування розуміння навколишнього світу як відкритої інформаційної системи; 5) формування вмінь та навичок швидко орієнтуватися у професійному просторі та адаптуватися до змін в останньому; 6) формування вмінь та навичок

самостійно навчатися і розвиватися протягом усього періоду трудової діяльності [6].

Н. Ничкало вважає, що професійна освіта повинна стати безперервним процесом розвитку особистості, формуванням готовності до прийняття рішень щодо подальших дій [5]. Виконання цих завдань передбачає перегляд головної мети освіти, яка повинна стати метою розвитку людини, як творчої, інтелектуальної, духовної та гуманної особистості, її здібностей та формування професійних умінь і навичок, тобто формування її професійної компетентності. Компетентність тлумачиться нині як практична обізнаність тобто професіоналізм, як знання відповідної галузі діяльності, як практичні та соціальні навички [4]. Тобто, у нашому розумінні, компетентність – це здатність фахівця виконати робоче завдання та досягти певної мети.

Сучасна педагогічна наука розуміє компетентність у загальному сенсі та у більш вузькому її розумінні. У першому випадку, компетентність визначається як певний рівень соціальної зрілості людини, її готовності до певного виду діяльності, яка забезпечує людині існування в суспільстві, здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби і виконувати поставлені завдання. У другому випадку, компетентність – це міра інтегрованості людини у діяльність, наявність розвинутого світогляду, ціннісного ставлення до діяльності та предметів. Компетентність є поєднання певного пізнавального потенціалу та практичних навичок з метою активної участі особистості у соціальних та економічних процесах суспільства [7].

Загальна компетентність є показником готовності людини до виконання певних соціальних дій. Але в сучасній педагогіці окремо визначається поняття «професійна компетентність», що допомагає усвідомити основні вимоги до майбутнього фахівця з конкретної спеціальності.

Загальним у всіх наукових підходах щодо визначення професійної компетенції є те, що остання розуміється як здатність відповідально виконувати обов'язки і досягати очікуваних результатів, застосовуючи на практиці отримані професійні вміння та навички, використовуючи професійні

знання [5; 6]. Але визначаються й окремі специфічні риси професійної компетенції, як то: 1) здатність застосовувати знання і вміння у нових умовах виробничої діяльності; 2) певний обсяг одержуваної фахівцем службової інформації для реалізації своїх професійних функцій та певний рівень самостійності співробітника в своїй сфері діяльності; 3) професійна мобільність, планування кар'єрного росту, професійна самоактуалізація; 4) глибока обізнаність фахівця про умови та технології вирішення виникаючих проблем; 5) володіння методами, технологіями, способами взаємодії та особистісні риси, етичні й соціальні позиції (установки) фахівця; 6) володіння кооперативною професійною діяльністю, прийнятими в даній професії прийомами професійного спілкування, соціальна відповідальність за результати своєї професійної праці, володіння прийомами особистісного самовираження та саморозвитку та самореалізації і розвитку індивідуальності у межах професії, вміння раціонально організувати свою працю без перевантажень [6].

Звідси, професійна компетентність майбутнього фахівця буде визначатися як певний рівень володіння визначеними вміннями та прийомами виконання своїх професійних обов'язків, що допомагають фахівцю вирішувати виробничі завдання, успішно діяти в мінливих умовах ринку, легко адаптуватися у різних соціальних обставинах та розвивати власні професійні здібності.

Професійні компетенції, таким чином, будуть виступати складовими професійної компетентності фахівця, оскільки власне компетенції охоплюють лише окремі якості особистості або здатності розв'язувати професійні задачі. Професійна компетентність буде формуватися шляхом цілісного формування професійних компетенцій майбутнього фахівця.

Поняття «професійні компетенції» досліджується багатьма науковцями і згідно нового Закону визначено на держаному рівні. І формування останніх є обов'язковим компонентом вищої професійної освіти. Всі погоджуються, що професійна компетенція – це професійна готовність до конкретного виду діяльності; практичне й оперативне застосування знань у конкретних ситуаціях;

опис вимог до особистісних, професійних, когнітивних якостей, яким повинен відповідати фахівець певної сфери діяльності; активне оволодіння найкращими досягненнями цієї галузі, вміння обирати засоби й способи дії, адекватні конкретним обставинам місця та часу [6].

Професійні компетенції майбутніх фахівців у нашій статті – це здатність використовувати і поєднувати знання, вміння та навички з певних галузей діяльності залежно від змінних вимог конкретної ситуації або проблеми. Отже, рівень компетенції визначатиметься вмінням справлятися із складними непередбачуваними ситуаціями і змінами.

Згідно із наведеним вище, під компетенціями розуміють лише часткові професійні функції, здатності чи якості фахівця. Володіння однією компетенцією не формує компетентного працівника. Тому професійна компетенція є поняттям вужчим за професійну компетентність і є складовою останньої.

Нормативні документи Ради Європи [10] орієнтують нас на формування наступних видів професійних компетенцій: політичних і соціальних (здатність брати на себе відповідальність, бути активними учасниками спільного прийняття рішень); полікультурних (підготовленість до життя у полікультурному суспільстві, толерантність та повага до інших культур); комунікативних (вміння усного і письмового спілкування, у тому числі й іноземними мовами); інформаційних (володіння новими технологіями, здатність аналізу і відбору різної інформації); самоосвіти (неперервне здобуття освіти впродовж усього життя) [10].

Компетенції, як складові професійної компетентності, формуються під час одержання нових знань, з одного боку, і під час набуття практичних умінь та навичок майбутньої фахової діяльності. Кожна компетенція має певні вміння та навички, які її утворюють, і володіння якими допомагає її сформувати. Сформованість особистості майбутнього фахівця визначається розвитком його особистісних якостей (психічних, фізіологічних, педагогічних, соціальних тощо), цілісністю набутої професійної компетентності (набуття практичних

умінь та навичок, завершеність теоретичної бази знань), відповідність існуючим вимогам суспільства (етичним, моральним, професійним, комунікаційним тощо).

Компетентнісний підхід у підготовці фахівців може успішно реалізовуватись лише за умови наявності спеціальних критеріїв, що характеризують сформованість компетентності фахівця.

У науковій педагогічній літературі критерії – це якості, властивості, ознаки досліджуваного феномена, що допомагають оцінити, визначити чи класифікувати стан, рівні функціонування і розвитку, тобто це мірило оцінки. Критерії визначаються відповідними показниками, які обумовлюють сукупність вимог, і є кількісними або якісними характеристиками, тобто мірою сформованості того чи іншого критерію.

Серед найбільш загальних вимог до критеріїв науковці називають такі: критерії мають бути об'єктивними; включати найсуттєвіші, основні моменти досліджуваного явища; охоплювати типові сторони явища; формулюватися ясно, коротко, точно; характеризувати саме те, що хоче перевірити дослідник; відображати динаміку вимірюваної якості в просторі і часі; по можливості охоплювати основні види професійної діяльності; розкриватися через ряд показників, за мірою прояву яких можна судити про більший чи менший рівень виразності конкретного критерію [9].

Найважливішими критеріями є професійна компетентність, сприйняття майбутньої професії, професійно-творча самостійність, життєвий досвід, комунікативна культура, уміння здійснювати продуктивне співробітництво, задоволення результатами; ціннісно-орієнтаційний критерій; комунікативно-орієнтований критерій, який розкривається в умінні контактувати з соціумом; інноваційно-орієнтований критерій, що проявляється у творчій ініціативі; результативність професійної діяльності, сформованість раціональних прийомів і навичок навчальної діяльності; індивідуально-специфічна система психологічних засобів, прийомів, методів, способів виконання професійних завдань; задоволення своєю роботою.

У виборі критеріїв сформованості компетентності фахівця враховано зміст компонентів його структури, в першу чергу особистісні та професійні компоненти та виділено такі теоретичні підходи до визначення критеріїв рівня їхньої сформованості як процесуально-діяльнісний, до якого відносяться уміння конструювання та організації діяльності, індивідуально-особистісний – наявність внутрішньої потреби до здійснення діяльності, рефлексії й елементів творчості.

До критеріїв відносяться: мотивація професійно спрямованого навчання, комунікабельність, здатність працювати з інформацією, правильність мовлення, розуміння особливостей майбутньої професії, культурний рівень, стратегія професійної діяльності, швидкість, точність, безпомилковість, самостійність, упевненість у виконанні професійних дій, врахування конкретних умов, інтерес під час виконання професійних або навчальних дій, творчий підхід до розв'язання практичних завдань. Сукупність визначених нами критеріїв дає змогу цілком охопити усі сутнісні характеристики досліджуваного явища.

Висновки дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, компетентнісний підхід у професійній підготовці фахівця слід сконцентрувати на тісній взаємодії сучасних вимог ринку праці та суспільства і організацією у вузах навчального процесу, який спрямований на формування необхідних професійних компетенцій відповідно до спеціальних критеріїв, що характеризують сформованість компетентності фахівця. Перспективи подальших розвідок у даному напрямку полягають в обґрунтуванні компетентнісного підходу у професійній підготовці фахівців прикордонної служби України.

Список використаної літератури

1. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556 – VII [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
2. Сисоєва, С. О. «Компетентнісно зорієнтована вища освіта: формування наукового тезаурусу» формування наукового тезаурусу» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://elibrary.kubg.edu.ua/9864/1/Sysoeva%20S.A.%202015.pdf>

3. Сисоєва, С. О. Проблеми неперервної професійної освіти: тезаурус наукового дослідження: наук. видання / С. О. Сисоєва, І. В. Соколова / НАПН України. Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих, МОН. Маріупольський держ. Гуманітарний ун-т. – К.: Видавничий Дім «ЕКМО», 2012.-362 с.

4. Чабан, С. Нова стратегія / С. Чабан // Інноваційні технології навчання. – 2001. – № 2. – С. 34-39.

5. Ничкало, Н. Г. Теоретико-методологічні проблеми і перспективи розвитку досліджень з неперервної професійної освіти : у 2 частинах / Н. Г. Ничкало // Неперервна професійна освіта : теорія і практика : [збірник наукових праць / за редакцією І. А. Зязюна та Н. Г. Ничкало]. – К. : Либідь, 2001. – Ч. 1. – 392 с.

6. Горобець, С. А. Теоретичні засади проблеми формування професійної компетентності майбутнього фахівця-економіста / С. А. Горобець // Режим доступу : <http://studentam.net.ua/content/view/3505/97/>.

7. Видишко, Н. В. Трансформація ПО в інформаційному суспільстві / Н. В. Видишко // Наук. записки. Серія : педагогіка і психологія. – Вінниця : Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського, 2005. – Вип. 16. – С. 203-207.

8. Державні стандарти професійної освіти : теорія і методика [за ред. Н. Г. Ничкало] / Н. Г. Ничкало. – Хмельницький : ТУП, 2002. – 334 с. – (Монографія).

9. Маркова, А. К. Формирование мотивации учения : [кн. для учителя] / А. К. Маркова, Т. А. Матис, А. Б. Орлов. – М. : Просвещение, 1990. – 192 с. 135

10. Материалы подгруппы “В” Европейского фонда образования / [б. а.]. – Турин, 1999. – 38 с.

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Діденко О. В.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2015

Кустовская И. М. Компетентносный подход в профессиональной подготовке специалиста

В статье поднимается проблема компетентного подхода в профессиональной подготовке специалиста. Согласно новому Закону Украины «О высшем образовании» украинские высшие учебные заведения должны готовить таких специалистов, которые умеют активно, самостоятельно, творчески действовать в любых производственных ситуациях, имеют хорошо сформированные и развитые умения и навыки практической деятельности, умеют использовать современные информационные и инновационные

технологии и способны совершенствоваться в течение всей жизни. Компетентносный подход в профессиональной подготовке специалиста следует сконцентрировать на тесной взаимосвязи современных требований рынка труда и общества и организацией в высших учебных заведениях учебного процесса, который направлен на формирование необходимых компетенций соответственно специальным критериям, которые характеризуют формирование компетентности специалиста.

Ключевые слова: компетентносный подход, специалист, профессиональная подготовка, критерии, компетентность.

Kustovska I. M. The competence approach in professional training of the specialist

The author analyses in this scientific article the question of the competence approach in professional training of the specialist. According to the new Law of Ukraine "About higher education" Ukrainian higher educational institutions should prepare such specialists who are able to act actively, independently and creatively in all production situations, have well formed and developed skills and knowledge of practical activity, who are able to use modern information and innovative technologies and self-improve throughout life. The contradictions between the tasks of the specialist training, submitted by the modern society, and the real studying process lie in the discrepancy of scientific-technical support of educational process to modern state scientific and technological progress, insufficient development of creative and professional activity and demand growth for professionals with developed such qualities, the low level of basic training and the increase and complexity of educational information. On our mind professional competence of future specialists is the ability to use and combine knowledge, abilities and skills from specific activity areas depending on the changing requirements of a particular situation or problem.

Consequently, the competence level will be determined by the ability to deal with complex unpredictable situations and changes. Competence approach in specialist training can be successfully implemented only provided by the availability of specific criteria, characterizing the formation of the specialist competence. The content of the components of its structure is taken into account in the selection of formation criteria of the specialist competence, primarily the personal and professional components, and such theoretical approaches to criteria defining of level of their formation as a procedural active approach, which includes the ability of design and organization, and the individual personal approach – the presence of internal demand to implementation of activities, the creativity elements. The criteria are: the motivation of the professionally directed learning, interpersonal skills, ability to work with information, accuracy of speech, the understanding of the peculiarities of future profession, cultural level, the strategy of professional activity, speed, exactness, correctness, independence, confidence in the performance of professional action, taking into account the specific conditions, interest during the performance of professional or educational activities, creative approach to the solution of practical problems.

A set of specific criteria allows us to fully capture all essential characteristics of the phenomenon under investigation. The competence approach in professional training of the specialist should be focused on close interaction of modern requirements of the labour market and society and educational process organization in the universities, which aims at forming the necessary professional competences in accordance with specific criteria that describe the formation of the specialist competence.

Keywords: *competence approach, specialist, professional training, criteria, competence.*